

ОСОБЛИВОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства України. Зокрема, виявлено шляхи впливу обсягів дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємств житлово-комунального господарства, розроблено методи ефективного управління нею, а також проведено аналіз обсягів дебіторської заборгованості з використанням статистичних даних.

Ключові слова: дебітор, дебіторська заборгованість, фінансовий стан, житлово-комунальне господарство.

Summary. In the article the features of receivables of Housing and Communal Services of Ukraine. In particular, the ways influence of the amount of receivables on the financial condition of housing and communal services, the methods of effective management, as well as an analysis of the receivables using statistical data.

Key words: receivables, accounts receivable, financial condition, housing and utilities.

Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство являє собою сферу, метою функціонування якої є забезпечення умов і належного рівня життєдіяльності населення та функціонування міст, надання якісних послуг. Цей комплекс має складні технології, власні виробничі потужності, мережі інженерних споруд та комунікацій, які знаходяться під впливом ринкових відносин і є об'єктом соціального значення. Тому актуальними є питання розробки заходів щодо зростання ефективності й результативності діяльності підприємств житлово-комунального господарства на основі результатів аналізу стану та особливостей його функціонування. На сучасному етапі економічних перетворень житлово-комунальний комплекс України характеризується нестабільними тенденціями, які пов'язані зі зношеністю мереж, основних засобів, недостатністю фінансування з боку держави, збитковістю діяльності та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Сучасні теоретичні та методичні аспекти проблеми формування дебіторської заборгованості певною мірою висвітлювалися в працях таких вітчизняних науковців та вчених, як Т. А. Бутинець, Л. В. Чижевська, І. О. Бланк, М. Д. Білик, А. М. Карбоник, Г. Г. Кірейцева, О. Г. Лищенко та ін. Ці дослідження є вагомим внеском як в теорію, так і в практичні питання управління дебіторською заборгованістю сучасних підприємств.

Розмір дебіторської заборгованості є важливим моментом діяльності підприємства будь-якої форми власності і вимагає особливої уваги з боку керівників та економістів, адже має безпосередній вплив на фінансовий стан суб'єкта господарювання. Саме тому **метою статті** є дослідження причин виникнення дебіторської заборгованості, характеру та принципів управління нею на підприємствах галузі.

Виклад основного матеріалу. Житлово-комунальне господарство — галузь, а точніше сукупність галузей, що забезпечують життя і роботу населення країни в нормальних умовах, а також постачання підприємствам галузей народного господарства необхідних ресурсів води, газу, тепла і електроенергії.

Поточна дебіторська заборгованість комунальних підприємств за П(С)БО 10 — це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу виробництва комунальних послуг або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється розмір резерву сумнівних боргів. Сумнівним у практиці роботи підприємств для потреб обліку прийнято називати борг у сумі поточної дебіторської заборгованості, включаючи податок на додану вартість, щодо якого існує невпевненість його погашення боржником. Безнадійною дебіторською заборгованістю визнається поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Враховуючи цю ситуацію і особливості діяльності підприємств водо-, теплопостачання і водовідведення на сучасному етапі, їх прострочену дебіторську заборгованість за реалізовані послуги можна визнати як безнадійну і пропонується класифікувати за такими групами:

1) заборгованість юридичних осіб і населення, яка прострочена більше одного-двох років, за якою не велася претензійно-позовна робота і ймовірність її неотримання є досить високою внаслідок будь-яких з наступних чи інших обставин: заборгованість померлих осіб, безвісно відсутніх, недієздатних, засуджених до позбавлення волі, покинутого житла і приміщень, не-

© А. І. Георгієва, Н. В. Колесник, 2014

відшкодованих бюджетами сум пільг за професійною ознакою тощо;

2) прострочена дебіторська заборгованість юридичних осіб і населення, за якою ведеться претензійно-позовна робота і ймовірність неотримання її є також досить високою, частіше внаслідок форс-мажору, банкрутства, пропачі дебітора чи недостатності коштів, одержаних від продажу на публічних торгах, або відсутності у нього майна, а також внаслідок визнання судом угоди недійсною тощо;

3) заборгованість юридичних осіб і населення, яка прострочена більше трьох років і ймовірність її отримання практично не існує, оскільки загальна позовна давність встановлена строком у три роки і суди не приймають до розгляду справи з простроченою давністю. Однак за окремих обставин, як таких, що пов'язані з переходом права приватної власності на житлові і нежитлові приміщення, можливе погашення заборгованості.

Фінансовий стан підприємств житлово-комунального господарства України являє собою комплексний показник діяльності, що формується під впливом багатьох факторів. У сучасних умовах господарювання одним зі шляхів покращення економічних результатів діяльності підприємств галузі є ефективне управління дебіторською заборгованістю. Визначення підходів до управління дебіторською заборгованістю, завдань та методів управління — проблема, що не має єдиного запропонованого рішення, обґрунтування якої залежить від специфіки діяльності підприємства. Тому актуальним виступає визначення сутності та завдань управління дебіторською заборгованістю підприємств житлово-комунального господарства України в сучасних умовах господарювання.

Управління дебіторською заборгованістю в сучасних економічних умовах — одна з найбільш актуальних проблем багатьох підприємств житлово-комунального господарства, оскільки некерівана дебіторська заборгованість, як правило, є однією із причин кризового стану. Управління дебіторською заборгованістю є важливим моментом діяльності підприємства, що вимагає особливої уваги з боку керівників та менеджерів і має передбачати формування й виконання цілей та завдань управління, узгоджених із загальною стратегією підприємства. Тому головною метою управління дебіторською заборгованістю підприємств житлово-комунального господарства є мінімізація її розміру, максимізація грошових надходжень за рахунок її погашення, скорочення строків інкасації боргу та підвищення ліквідності дебіторської заборгованості з мінімальною втратою вартості.

Питання надання якісних житлово-комунальних послуг населенню, підприємствам та організаціям не втрачає своєї актуальності. Це пов'язано з необхідністю системної трансформації

основних засад функціонування житлово-комунального господарства, вдосконалення технології бюджетування цієї галузі, реформування системи управління нею. Політичні фактори, відсутність макроекономічної стабільності, чіткої методології прогнозування, недостатньо розвинений рівень державного управління бюджетними коштами не дають можливості досягнути гідних результатів у діяльності підприємств житлово-комунальної сфери. У більшості таких підприємств спостерігається велика застарілість основних фондів, що пов'язано із тим, що переважна їх частина була накопичена ще за радянських часів, а переоснащення потребує дуже великих витрат бюджетних коштів. Постійне зростання збитковості цих підприємств є постійною проблемою сьогодення. Все перелічене призводить не тільки до завищення вартості надаваних підприємствами послуг, але й до поступового погіршення їх якості. З цим явищем стикаються всі міста України, але ж єдиного підходу до вирішення проблеми так і не розроблено. З одного боку, може здаватися, що шляхом вирішення питання є підвищення тарифів на комунальні послуги. Але ж їх не можна постійно підвищувати, незважаючи на те, що тарифи, які фактично встановлені та сплачуються населенням, наразі не відповідають економічно обґрунтованим. У той же час зрозуміло і те, що за всіх обставин необхідно витримувати певний баланс між доходами населення та вартістю отримуваних ним послуг.

Неплатежі лягають великим тягарем на житлово-комунальне господарство. Низькі платежі за комунальні послуги — проблема державна, і в різних регіонах шукають способи вирішити її. Тягар управління дебіторською заборгованістю лягає на саме підприємство. Існує багато способів управління дебіторською заборгованістю. Підприємства житлово-комунального господарства, як правило, сковані у виборі споживача. На відміну від підприємств інших галузей вони не можуть відмовити споживачу в отриманні комунальної послуги. Проте важелі дії на неплатників є. До них, зокрема, відносять переговори зі споживачами шляхом листування, розстрочки платежів, розробку графіків погашення заборгованостей. Останнім часом збільшилась кількість випадків банкрутства серед житлово-комунальних підприємств. Головною причиною банкрутства найчастіше є борги.

Дуже важливо мати в розпорядженні технологію стягнення. Це дозволяє встановити оптимальний спосіб повернення грошей, мінімізувати терміни стягнення і максимізувати підсумкову суму. У технології стягнення мають бути враховані як юридичні, так і психологічні аспекти дії на боржника, завжди треба враховувати характер відносин між підприємством-кредитором і підприємством-дебітором. Якщо йдеться про стягнення боргу з підприємства-монополіста або підпри-

емства стратегічного значення, то без співпраці з органами влади не обійтися. Технологія стягнення передбачає тільки законні способи. При стягненні в обов'язковому порядку враховується збереження ділової репутації організації-кредитора та його зацікавленість в подальшій співпраці з організацією-дебітором. Ефективна робота із врегулювання боргів сприяє розвитку такої соціально значущої і життєво необхідної галузі.

З іншого боку, стан галузі продовжує погіршуватися. Основні засоби є морально і фізично зношеними та в деяких випадках можуть наносити шкоду навколишньому середовищу і призводити до техногенних катастроф. За статистичними даними, дві третини основних фондів вичерпали термін експлуатації, що призводить до значних втрат ресурсів та енергоносіїв. Незадовільний стан функціонування підприємств житлово-комунального господарства потребує здійснення комплексу дій, прийняття обґрунтованих управлінських рішень, розробки та реалізації інвестиційних програм із модернізації та розвитку. Зростання ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства приведе до підвищення якості наданих послуг та добробуту населення. У цьому контексті важливими є розробка і впровадження цільових програм, механізмів залучення інвестицій та управління, враховуючи особливості та напрями діяльності підприємств житлово-комунального господарства.

Застаріла система утримання житлового фонду та надання житлово-комунальних послуг, яка існує нині, не сприяє розвитку конкуренції на ринку житлово-комунальних послуг, технічному переоснащенню ЖКГ, впровадженню енергозберігаючих технологій, скороченню питомих показників використання енергетичних і матеріальних ресурсів для надання житлово-комунальних послуг, підвищенню рівня якості цих послуг до світових стандартів. У зв'язку з цим необхідно вказати на ключові проблеми, які притаманні підприємствам галузі житлово-комунального господарства на сучасному етапі. Серед основних, зокрема:

- низька якість житлово-комунальних послуг;
- спрацьованість основних фондів галузі, застарілі технології і, як наслідок, значні втрати води, теплової енергії та ін.;
- невідповідність наявних інфраструктурних потужностей вимогам і потребам;
- недосконалість нормативно-правового регулювання діяльності галузі, насамперед у сфері диверсифікації постачальників послуг;
- високий рівень заборгованості споживачів за спожиті послуги;
- незавершеність приватизації житлового фонду в частині асоціювання власників житла в об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ).

Також окремо слід звернути увагу на проблему житлово-комунального господарства, що пов'язана з низькою інвестиційною та інноваційною привабливістю. Це обумовлено великою кількістю проблем функціонування сфери. Для їх вирішення треба побудувати механізм на різних рівнях управління, який буде ґрунтуватися на принципах узгодження інтересів держави, муніципальних органів влади, бізнес-структур і населення регіону. Треба розробити правовий механізм співпраці бізнесу та влади із системою взаємних гарантій та страхування ризиків. Також важливо якнайшвидше зробити перехід на новий технічний рівень з урахуванням новітніх технологій з енергозбереження та ресурсозбереження.

Нині управління дебіторською заборгованістю зводиться до формування звітів поточної діяльності і відображення в балансі підприємства операцій, у результаті яких виникає ця заборгованість. У ліпшому разі результати інвентаризації сум дебіторської заборгованості, які мали місце впродовж минулих періодів, екстраполюються на майбутні періоди. При цьому основним критерієм слугує лише достовірність обліку дебіторської заборгованості і точність обчислення її тренду.

Станом на 01.11.2013 року, за даними Державної служби статистики України, заборгованість населення за послуги підприємств житлово-комунального господарства складає 68 % від загальної суми заборгованості і становить 11574,6 млн. грн. Найбільший обсяг дебіторської заборгованості мають Донецька (1931,4 млн. грн.), Дніпропетровська (1751,2 млн. грн.), Харківська (1227,2 млн. грн.) області, м. Київ (859,9 млн. грн.). Заборгованість по Запорізькій області складає 671,9 млн. грн. і зменшилась з початку року на 37,8 млн. грн.

Станом на 01.11.2013 р., за даними Запорізької обласної державної адміністрації, загальна сума заборгованості за спожиті житлово-комунальні послуги складала 1150,4 млн. грн., на 01.01.2013 р. — 1104,3 грн.

За січень-жовтень 2013 року населенням країни сплачено за житлово-комунальні послуги, включаючи погашення боргів попередніх періодів, 31,2 млрд. грн. Слід наголосити на тому, що ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли на 0,3 %. При цьому плата за квартиру збільшилася на 2,9 %, гарячу воду, опалення — на 0,3 %, водопостачання та каналізацію — на 0,2 %.

У рамках дослідження було проведено аналіз дебіторської заборгованості Запорізької області в розрізі споживачів, використовуючи їх поділ на 3 основні групи: населення, промислові підприємства, установи і організації (+ бюджетні). Найбільший обсяг заборгованості мають: м. Токмак (169,2 млн. грн.), Кам'янсько-Дніпровський р-н (127,3 млн. грн.), Гуляйпольський р-н (103 млн. грн.).

Щодо послуг, то найбільшу питому вагу в загальній сумі заборгованості має заборгованість за послуги електроенергії, найменшу — інші послуги (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, вивезення побутових відходів).

Основним доходом населення України, а також джерелом сплати за послуги житлово-комунальних господарств є заробітна плата громадян. Середня номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій у жовтні 2013 р. становила 3283 грн. Одночасно заборгованість із виплати заробітної плати на 01.11.2013 року становила 989,0 млн. грн. Найбільша заборгованість станом на 01.11.2013 року спостерігається у Донецькій обл. (168,6 млн. грн.), Харківській обл. (74,5 млн. грн.), м. Київ (82,6 млн. грн.), Луганській обл. (68,6 млн. грн.), Запорізькій обл. (55,8 млн. грн.).

За даними Головного управління статистики у Запорізькій області, середньомісячна заробітна плата на 01.11.2013 року складала 3117 грн., а найбільша сума заборгованості із заробітної плати спостерігається на підприємствах м. Запоріжжя (31,4 млн. грн.), м. Бердянськ (16,9 млн. грн.), м. Мелітополь (5,4 млн. грн.).

У структурі сукупних витрат оплата житла, комунальних продуктів та послуг становила 8 %, або 299 грн. на місяць.

У ході проведеної роботи слід звернути увагу на зростання обсягів дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства. Це відбувається, основним чином, через низьку платіжну дисципліну та платоспроможність споживачів житлово-комунальних послуг, що зменшує інвестиційну привабливість галузі. Тому основну увагу в процесі оптимізації обсягів дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства України необхідно приділити зменшенню обсягів заборгованості населення за надані послуги, адже саме вона має

найбільшу питому вагу в загальному обсязі заборгованості України.

Висновки. Проблема заборгованості споживачів з оплати житла і комунальних послуг є однією з основних причин фінансової нестабільності комунальних підприємств. Для запобігання подальшого зростання дебіторської заборгованості та зміцнення платіжної дисципліни для всіх споживачів законодавство країни має передбачати штрафні санкції за несвоєчасну оплату. Основну увагу в процесі оптимізації обсягів дебіторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства України необхідно приділити зменшенню обсягів заборгованості населення за надані послуги в рамках напрямків підвищення ефективності управління оборотними коштами, а саме в розрізі дебіторської заборгованості підприємств галузі.

Література

1. Бутинець Т. А. Бухгалтерський облік : навч. посібник для студентів / Т. А. Бутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза. — Житомир : ЖІТІ, 2005. — 672 с.
2. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М. Д. Білик. — К. : Фінанси України, 2011. — 69 с.
3. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. — К. : КНТЕУ, 2010. — 181 с.
4. Карбовник А. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю та їх вплив на джерела формування оборотних активів / А. М. Карбовник. — К. : Фінанси України, 2010. — 197 с.
5. Кірейцева Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцева. — Житомир : ЖІТІ, 2009. — 332 с.
6. Лищенко О. Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О. Г. Лищенко, Г. М. Бескоста. — К. : Держава та регіони, 2009. — 117 с.